

VALERIJA BERNIK

**METODOLOŠKA STRUKTURA IZBRANIH SLOVENSКИH
IN TUJIH OSNOVNOŠOLSKIH UČBENIKOV ZGODOVINE****METHODOLOGICAL STRUCTURE OF SELECTED SLOVENIAN
AND FOREIGN ELEMENTARY SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS****Izveček**

Avtorica podaja metodološko analizo izbranih učbenikov zgodovine, ki so izšli v obdobju od leta 2000 do leta 2004 v Sloveniji, Veliki Britaniji, Franciji in Nemčiji. Podrobno je obdelana metodološka struktura izbranih učbenikov in glavni elementi metodološke zasnove. Gre za primerjavo naslovnih strani, pisave, likovne opreme, osrednjih učbeniških tekstov, historičnih kart, slikovnega gradiva, vprašanj in nalog. Vsi ti elementi so v obravnavanih učbenikih uporabljeni na različne načine in imajo zaradi tega tudi različne učinke pri učencih ter predstavljajo tudi dragocen pripomoček vsem piscem sodobnih učbenikov na področju družboslovja.

Ključne besede: zgodovina, učbeniki, osnovna šola, naslovnica, likovna oprema, učbeniški tekst, zemljevidi, slikovno gradivo, naloge.

Abstract

The author gives a methodological analysis of selected history textbooks, issued between 2000 and 2004 in Slovenia, Great Britain, France, and Germany. She gives a detailed analysis of the methodological structure of selected textbooks and the main elements of the methodology. It is a comparison of covers, fonts, image equipment, central textbook texts, historical maps, pictures, questions, and assignments. All the elements in textbooks are used in various ways and consequently have different effects on pupils and represent a valuable tool to all writers of modern textbooks in the area of social sciences.

Keywords: history, textbooks, elementary school, cover, image equipment, textbook texts, maps, pictures, assignments.

METODOLOŠKA STRUKTURA IZBRANIH SLOVENSКИH IN TUJIH OSNOVNOŠOLSKIH UČBENIKOV ZGODOVINE¹

Uvod

Na začetku predstavljam izbrane učbenike, pri katerih sem opravila metodološko analizo. 20 učbenikov predstavljam v tabelah, ki prikazujejo oznake, s katerimi sem jih poimenovala. Te oznake uporabljam v nadaljevanju raziskave, da bi bilo jasno razvidno, na kateri učbenik se metodološke ugotovitve nanašajo.

V raziskavi sem analizirala učbenike založbe DZS (za 6., 7., 8. in 9. razred) in učbenike založbe Modrijan (ravno tako za 6., 7., 8. in 9. razred).

Tabela 1: Oznake za izbrane slovenske učbenike

Oznake za slovenske učbenike	Učbeniki
1. učbenik DZS	RODE, Marjan, TAWITIAN, Elissa (2004), <i>Prvi koraki v preteklost. Učbenik za 6. razred devetletne osnovne šole</i> , Ljubljana: DZS.
2. učbenik DZS	JANŠA-ZORN, Olga, MIHELIČ, Darja (2004), <i>Stari in srednji vek. Zgodovina za 7. razred devetletke</i> , Ljubljana: DZS.
3. učbenik DZS	CVIRN, Janez, HRIBERŠEK BALKOVEC, Elizabeta, STUDEN, Andrej (2004), <i>Novi vek. Zgodovina za 8. razred devetletke</i> , Ljubljana: DZS.
4. učbenik DZS	DOLENC, Ervin, GABRIČ, Aleš, RODE, Marjan (2003), <i>20. stoletje. Zgodovina za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke</i> , Ljubljana: DZS.
1. učbenik Modrijana	JANŠA-ZORN, Olga, KASTELIC, Ana, ŠKRABA, Gabrijela (2004), <i>Spoznavajmo zgodovino. Zgodovina za 6. razred devetletne osnovne šole</i> , Ljubljana: Modrijan.
2. učbenik Modrijana	SIMONIČ, MERVIC Karmen (2004), <i>Stari svet. Zgodovina za 7. razred devetletne osnovne šole</i> , Ljubljana: Modrijan.
3. učbenik Modrijana	ŽVANUT, Maja & VODOPIVEC, Peter (2004), <i>Vzpon meščanstva. Zgodovina za 7. razred osnovne šole, zgodovina za 8. razred devetletne osnovne šole</i> , Ljubljana: Modrijan.
4. učbenik Modrijana	KERN, Ana Nuša, NEČAK, Dušan, REPE, Božo (2003), <i>Naše stoletje. Zgodovina za 8. razred osnovne šole. Zgodovina za 9. razred devetletne osnovne šole</i> , Ljubljana: Modrijan.

V raziskavi sem analizirala učbenike založbe *Heinemann* (za 1. razred sekundarne šole) in založbe *Collins* (za 2., 3. in 4. razred sekundarne šole).

¹ Vzeto iz: Bernik Burja, Valerija (2006). Vsebinske in metodološke spremembe v osnovnošolskih učbenikih zgodovine od konca 19. do začetka 21. stoletja na Slovenskem. Doktorska disertacija, Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Tabela 2: Označe za izbrane britanske učbenike

Oznake za britanske učbenike	Učbeniki
1. britanski učbenik	KIDD, Judith, REES, Rosemary, TUDOR, Ruth (2000), <i>Life in Medieval Times</i> , London: Heinemann.
2. britanski učbenik	WRENN, Andrew (2002), <i>Presenting the Past. Britain 1500–1750</i> , London: Collins.
3. britanski učbenik	GREY, Paul, LITTLE, Rosemarie (2002), <i>Presenting the Past. Britain 1750–1900</i> , London: Collins.
4. britanski učbenik	SPAREY, Elizabeth, WORALL, Keith, JOHNSON, Sue (2003), <i>Presenting the Past. The modern World</i> , London: Collins.

V raziskavi sem obdelala učbenike predmeta zgodovina geografija založb *Hatier* (za 6. in 4. razred), *Magnard* (za 5. razred) in *Nathan* (za 3. razred).

Tabela 3: Označe za izbrane francoske učbenike

Oznake za francoske učbenike	Učbeniki
1. francoski učbenik	BARTOLI, Jacques idr. (2004), <i>Histoire-Géographie 6ème, Livre de l'élève</i> , Paris: Hatier.
2. francoski učbenik	DOUBLET, Frédéric, CASA, Michel (2001), <i>Histoire-géographie 5e</i> , Paris: Magnard.
3. francoski učbenik	CAROL, Anne idr. (2002), <i>Histoire-géographie 4ème, Livre de l'élève</i> , Paris: Hatier.
4. francoski učbenik	BERNIER, Michel, CHAMPIGNY, Danielle, LOUBES, Olivier (2003), <i>Histoire-géographie 3e, Livre de l'élève</i> , Paris: Nathan.

V raziskavi sem obdelala učbenike zgodovine za 1., 2., 3. in 4. razred sekundarne šole. Učbeniki so izšli v založbi *Klett Verlag*.

Tabela 4: Oznake za izbrane nemške učbenike

Oznake za nemške učbenike	Učbeniki
1. nemški učbenik	CHRISTOFFER, Sven idr. (2004), <i>Zeitreise 1. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule</i> , Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag.
2. nemški učbenik	FLUES, Heiner idr. (2001), <i>Zeitreise 2. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule</i> , Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag.
3. nemški učbenik	EPKENHANS, Michael idr. (2004), <i>Zeitreise 3. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule</i> , Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag.
4. nemški učbenik	FLUES, Heiner idr. (2004), <i>Zeitreise 4. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule</i> , Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag.

1. ZUNANJA STRUKTURA IZBRANIH UČBENIKOV ZGODOVINE

V primerjavi zunanje strukture izbranih učbenikov zgodovine za osnovno šolo sem se osredotočila na obravnavo formata učbenikov, naslovnih strani na platnicah učbenikov ter pisave in likovne opreme učbenikov. Zanimalo me je, katere elemente vključujejo naslovne strani na platnicah učbenikov ter s kakšno likovno opremo razpolagajo učbeniki.

Format učbenikov

Vsi izbrani učbeniki, torej tako slovenski, britanski, francoski, kakor tudi nemški učbeniki so v formatu A4.

Naslovna stran na platnicah učbenikov

Slovenski učbeniki obeh založb imajo naslovnice zasnovane po enotnem grafičnem konceptu, pri čemer je domiselna zlasti zasnova Modrijanovih učbenikov v obliki vitraža. Vsi izbrani slovenski učbeniki imajo na naslovnica živobarvne fotografije.

Naslovna stran izbranih britanskih učbenikov založbe Collins (drugi, tretji in četrti britanski učbenik) je zasnovana po enotnem grafičnem konceptu. V ospredju je krog, v katerem je slika prizora iz časa, kateremu je učbenik posvečen, v ozadju pa je temna in zamolkla barva, na kateri najdemo naslov učbenika in številko razreda sekundarne šole, kateremu je učbenik namenjen. Barva ozadja je za vsak razred drugačna. Collinsovi učbeniki imajo vsi naslov Prikaz preteklosti (*Presenting the Past*). Tudi učbenik založbe Heinemann (prvi britanski učbenik) ima v ospredju sliko prizora iz časa, ki ga opisuje, s to razliko, da je slika oblikovana v kvadratu, ozadje pa je prav tako kot v Collinsovih učbenikih enobarvno.

Izbrani francoski učbeniki založbe Hatier (prvi in tretji francoski učbenik) so zasnovani po enotni grafični zasnovi, učbenika založbe Magnard (drugi francoski učbenik) in Nathan (četrti francoski učbenik) pa se od tega koncepta razlikujeta. Založba Hatier ponuja na naslovnici tri prikaze obrazov s slik ali kipov iz časa, katerega prikazuje, pri čemer gre samo za tisti del obraza, ki obsega oči, del nosu in čela. Ozadje Hatierovih stranic je belo. Založba Magnard na naslovnici prikazuje umetniško sliko iz časa, kateremu

je učbenik posvečen. Slika je v živahnih barvah in z razgibanim motivom, ki prikazuje viteze na konjih pred obzidjem mesta. Založba Nathan na naslovnico umešča štiri prizore, ki so oblikovani v kvadrate.

Izbrani nemški učbeniki založbe Klett (vsi štirje nemški učbeniki) imajo vsi naslov Časovno potovanje (*Zeitreise*). Prvi nemški učbenik ima drugačno zasnovo naslovnice kot ostali trije učbeniki. Založba Klett se je namreč odločila, da bo novim učbenikom spremenila zunanji izgled in učbenik za prvi razred ima že nov izgled, tako da bo nova generacija z vsakim letom sprejela tudi nov učbenik. Prvi nemški učbenik ima rdeče – oranžno ozadje, v ospredju pa je slika, ki prikazuje egipčanski par na ladji in njuna služabnika ter hieroglife. Ostali trije učbeniki imajo na naslovnici mavrične barve, v sredini pa je v učbeniku za drugi razred velika ladja z jadrni, na učbeniku za tretji razred tehnična naprava iz 19. stoletja, v učbeniku za četrti razred pa astronaut.

Za oko najbolj privlačna je naslovnica prvega nemškega učbenika, ki s svojimi živahnimi in toplimi barvami odstopa od vseh ostalih. Domišljjsko najbolj domiselne pa so verjetno naslovnice slovenskih učbenikov založbe Modrijan, ki v krogih vitraža predstavljajo prizore iz časa, ki so mu učbeniki namenjeni. Posebnost so tudi učbeniki založbe Hatier z domiselnim prikazom oči kipov in slik obrazov iz različnih zgodovinskih obdobj, vendar belo ozadje prevladuje in za oko ni preveč privlačno.

Najbolj domiseln naslov učbenikov nosijo nemški učbeniki založbe Klett - *Časovno potovanje* in slovenski učbeniki založbe DZS, ki naslov *Koraki v času* tudi slikovno prikazuje s stopinjami človeških stopal, ki sta se sprehodili čez vrhnji del naslovnice. Tako po domiselnosti kot po privlačnosti zasnove naslovnice slovenski učbeniki prav nič ne zaostajajo za tujimi učbeniki in se uvrščajo med najlepše in najbolj pripovedno izrazne.

Pisava in likovna oprema

Vsi izbrani slovenski učbeniki so opremljeni z bogatim slikovnim gradivom, ki je natisnjeno v kvalitetnih barvah. Zanimivi so grafični znaki za označitev posameznih rubrik v Modrijanovih učbenikih.

Izbrani britanski učbeniki se v največji meri razlikujejo od vseh drugih izbranih slovenskih in tudi tujih učbenikov zgodovine. Na prvi pogled spominjajo izbrani britanski učbeniki na slikanico. V njih je veliko slikovnega gradiva, besedilo in slikovno gradivo je na več mestih oblikovano v miselni vzorec. Mnogi deli besedila se pojavljajo v kvadratkih in preglednicah. Učbeniki besedila nimajo stalno oblikovanega v enem ali več stolpcih, ampak se stil pisanja spreminja. Ponekod najdemo en stolpec, ki sega čez celo stran, drugje je besedilo organizirano v en stolpec, ki sega le čez polovico strani, ponekod najdemo dva stolpca besedila na strani. Vsakemu naslovu teme sledi kratek izvleček natiskan z odebeljenimi črkami. Glavni učbeniški tekst je v eni pisavi, medtem ko so vsi govori posameznih junakov, ki so zapisani v oblakih, natisnani v ležečem tisku. Naslov je natisnjen na barvni trak, ki je v vsakem učbeniku posebne barve, ki je značilna prav za določen učbenik. Na nekaterih mestih, ki so organizirani kot miselni vzorci, najdemo še nekatere druge stile zapisa črk. Vprašanja so zapisana v posebnih okvirčkih z barvnim ozadjem. Razlika med britanskimi učbeniki založbe *Collins* in *Heinemann* je v tem, da so prvi učbeniki bolj inovativni in kreativno zastavljeni ter da je v njih še več slikovnega gradiva kot to velja za učbenike založbe *Heinemann*.

Izbrani francoski učbeniki vključujejo bogato slikovno gradivo, v katerem prevladujejo fotografije in ne skice, kot to velja za britanske učbenike. Glavni del besedila je podan v enem stolpcu, ki lahko sega čez celo stran, še bolj pogosto pa se umika slikam in izvlečkom besedil v kvadratkih ter zato obsega le polovico strani na robu. Tisk za glavni tekst in izvlečke v kvadratkih je enoten. V kvadratkih, ki so označeni z barvnim

ozadjem najdemo rubrike za vprašanja, ki so v eni barvi in rubrike za izvlečke pripovednih tekstov v drugi barvi. Izstopajo strani, ki označujejo začetek novega vsebinskega sklopa. Gre za dve strani, ki ju lahko hkrati opazujemo in kjer najdemo barvno ozadje, na njem pa slike, ki predstavljajo vsebine, s katerimi se sklop ukvarja, naslov vsebinskega sklopa, lahko pa tudi še besedilo, časovni trak ali zgodovinsko karto. Naslovi tem so znotraj vsebinskih sklopov ponekod v barvnem tisku, drugod pa črno beli. Ne glede na to, da sem razpolagala z učbeniki treh založb, se v grafični zasnovi ti učbeniki med sabo bistveno ne razlikujejo. Učbenik založbe Nathan in oba učbenika založbe Hatier imata na začetku dve sosednji strani, na katerih so podana navodila za uporabo učbenika in razlaga zasnove tem.

Vsi izbrani nemški učbeniki podajajo tekst v dveh stolpcih, tretji stolpec na vsaki strani pa je rezerviran za slikovno gradivo in komentarje k slikam. Naslovi tem so v črnem tisku. Podobno kot v izbranih francoskih učbenikih tudi v nemških izstopajo naslovne strani za nov vsebinski sklop. Gre za dve sosednji strani, na katerih najdemo naslov vsebinskega sklopa, slikovno gradivo, barvno ozadje, komentarje k slikam, lahko pa tudi časovni trak in historično karto. Nemški učbeniki imajo na začetku navodilo za uporabo knjige. V njem najdemo grafične znake:

- svinčnik s klicajem in vprašajem v oblaku označuje naloge in vprašanja,
- odprta knjiga označuje, da sledi razlaga nove besede,
- krog s škarjami, kaseto, svinčnikom, lopatico in povečevalnim steklom označuje strani, ki so oblikovane kot projektne strani, na katerih najdejo učenci praktične naloge za boljše spoznavanje snovi,
- grafični znak s knjigami naloženimi ena na drugo pa označuje *Bralni kotiček*, v katerem najdejo učenci nasvete za nadaljnje branje.

V prvem nemškem učbeniku najdemo grafične simbole:

- simbol za projektno delo,
- simbol za nasvete za nadaljnje branje in naslove, na katerih lahko učenci dobijo nadaljnje informacije o vsebini,
- simbol za razlago novih pojmov,
- simbol za delo z računalnikom,
- simbol za rubriko z vprašanji.

Ti simboli niso tako domiselno oblikovani kot v ostalih treh učbenikih, kjer simboli govorijo sami zase. Poleg teh simbolov vključuje prvi učbenik na zgornjem levem robu vsake leve strani simbol, ki označuje kateremu vsebinskemu sklopu pripada tema.

Slovenski učbeniki so na prvi pogled v grafični zasnovi še najbolj podobni nemškemu učbenikom. Tako kot nemški učbeniki se tudi Modrijanovi učbeniki poslužujejo nekaterih grafičnih znakov za označitev posameznih rubrik. V ozadju večinoma prevladuje bela barva tako v slovenskih kot tudi v nemških učbenikih. Francoski in britanski učbeniki so dosti bolj pisani na prvi pogled in zaradi tega za nevajenega bralca tudi malo manj pregledni, po drugi strani pa bolj pestri in zanimivi, kar zlasti velja za britanske učbenike.

Primerjava zunanje strukture izbranih učbenikov zgodovine

Primerjava zunanje strukture izbranih slovenskih in tujih učbenikov zgodovine za osnovno šolo je pokazala, da slovenski učbeniki v ničemer ne zaostajajo za tujimi. Izbrani slovenski učbeniki se ponašajo s spretno in domiselno izdelanimi naslovnici. Pri učbenikih založbe Modrijan je pohvale vredna zlasti grafična zasnova naslovnice in njihova pripovedna izraznost, pri učbenikih založbe DZS pa njihov skupni naslov *Koraki v času*, ki je tudi grafično izražen. Naslovnice vseh izbranih slovenskih in tujih učbenikov so natisnjene v kvalitetnih barvah, ki kar kličejo po tem, da jih vzamemo v roke in prelistamo.

Vsi izbrani slovenski in tuji učbeniki zgodovine razpolagajo s kvalitetno likovno opremo in so natisnjeni v barvah, s poudarjenimi naslovi vsebinskih sklopov, tem in podtem. Na različne načine izbrani učbeniki označujejo tudi posamezne rubrike, ki se ločijo od osrednjega učbeniškega teksta. Gre na primer za rubrike z vprašanji, nalogami, slovarčkom itd. Tudi v tem smislu izbrani slovenski učbeniki v ničemer ne zaostajajo za izbranimi tujimi učbeniki. V likovni opremi so še najbolj podobni izbranim nemškimi učbenikom, ki prav z likovno opremo dosegajo veliko preglednost in sistematičnost vseh učbeniških elementov. Izbrani britanski učbeniki zlasti založbe Collins se od drugih izbranih učbenikov razlikujejo po velikih količinah skic, zaradi katerih dajejo vtis lahkotnosti in igriivosti. V slikovnem gradivu ostali izbrani učbeniki tako slovenski kot tuji dajejo prednost fotografijam pred skicami in na tak način delujejo bolj resno. Hkrati fotografsko gradivo daje v večji meri občutek, da so se stvari, o katerem priča, tudi v resnici zgodile in niso samo predmet morebitne virtualne resničnosti. Množica skic v britanskih učbenikih je tako dvorezna, saj po eni strani dosega učinek boljše predstavljivosti, nazornosti in je bolj privlačna za oko; po drugi strani pa množica skic učinkuje podobno kot risani filmi na televiziji, ki z resničnostjo navadno nimajo nobene zveze in predstavljajo fiktivni svet. Francoski učbeniki pa vključujejo veliko število različnih kvadratkov z rubrikami, zaradi česar so manj pregledni od ostalih učbenikov.

Zaželeno je, da lahko učenci skupaj z učiteljem izbirajo med obema vrstama zasnove učbenikov: torej med bolj sodobno zasnovanimi učbeniki, kot so britanski, v katerih mrgoli barv, slikovnega gradiva in miselnih vzorcev ter med bolj umirjenimi učbeniki, ki so morda za nekatere bralce zaradi manjše nasičenosti z različnimi elementi tudi bolj pregledni. Med slednje se uvrščajo predvsem izbrani slovenski in nemški učbeniki. Poleg tega pa so si učbeniki, ki izhajajo iz istega nacionalnega okolja, v svoji oblikovni in metodološki zasnovi dokaj podobni.

2. NOTRANJA STRUKTURA IZBRANIH UČBENIKOV ZGODOVINE

V primerjavi notranje strukture izbranih učbenikov zgodovine za osnovno šolo sem se osredotočila na obravnavo pripovednih tekstov, zemljevidov, slikovnega gradiva ter vprašanj in nalog. Zanimale so me oblike pripovednih tekstov, ki se pojavljajo v učbenikih: miselni vzorci, vsebine v obliki stripa, slovarčki pojmov, odlomki iz zgodovinskih virov, literarnih del ali religioznih knjig, predstavitev zanimive literature za nadaljnje branje, internetni in drugi naslovi za nadaljnje iskanje informacij, sezname pojmov, imen, pisnih in slikovnih virov, povzetki itd. V raziskavi sem zasledovala vse omenjene elemente metodološke zasnove učbenikov in jih primerjala med seboj. Primerjavo slikovnega gradiva v učbenikih sem izvedla na podlagi Trojarjeve delitve slikovnega gradiva na dokumentarne realistične slike in fotografije, slikovne rekonstrukcije zgodovinskih objektov in situacij in na abstraktne slike in diagrame.²

Osrednji učbeniški tekst in rubrike

Vsi izbrani učbeniki vključujejo kazalo na začetku knjige. Kazalo vključuje naslove vsebinskih sklopov in tem. Najbolj pregledno kazalo najdemo v prvem nemškem učbeniku, ki daje vsak vsebinski sklop v posebno barvno okence, v katerem so tudi teme tega sklopa in grafični simboli zanj. Posebnost francoskih učbenikov je, da na začetku knjige,

2 Trojar, Štefan (1996), Vloga slik pri pouku zgodovine in nove možnosti modernega slikovnega prikazovanja. 2. del, v: Zgodovina v šoli, št. 4, str. 29.

takoj za kazalom, navajajo kratek pregled učnega programa zgodovine in geografije za razred, kateremu je učbenik namenjen.

V vseh izbranih učbenikih so vsebine razdeljene na vsebinske sklope, teme in podteme. Poleg te osnovne delitve pa vključujejo nekateri učbeniki tudi specializirane oziroma namenske teme. V tem smislu je najbolj zanimiv prvi nemški učbenik. V njem najdemo poleg običajnih tem še tri vrste tem. Na koncu vsakega vsebinskega sklopa je tema *Zaključek*, ki prinaša zanimive igre za učence ali naloge za reševanje posameznih zgodovinskih problemov. Poleg tega pa najdemo v tem učbeniku še teme z naslovom *Metoda*, v katerih se učenci seznanijo z zgodovinskimi metodami raziskovanja na konkretnem primeru, ki se navezuje na celoten vsebinski sklop. Tretja vrsta tem nosi naslov *Projekt* in so zasnovane tako, da zahtevajo od učencev skupinsko delo in konkretne izdelke. Preostali trije izbrani nemški učbeniki vključujejo podobne posebne teme kot je tema *Metoda* in *Projekt*, na koncu vsakega vsebinskega sklopa pa je v teh treh učbenikih tema *Na prvi pogled/bralni kotiček*, v katerem najdemo predstavitev zanimive literature, ki obravnava problematiko širšega vsebinskega sklopa. Te knjige so večinoma mladinski zgodovinski romani, katerih branje naj bi učencem omogočilo jasnejše predstave o preteklosti. Francoški učbeniki vključujejo posebne teme z naslovom *Dosje* in *Patrimonij*, v katerih obdelujejo posebne zgodovinske primere v povezavi s širšimi vsebinskimi sklopi. Tako britanski kot tudi slovenski učbeniki ne vsebujejo tem, ki bi se specializirale za poseben namen.

Modrijanovi učbeniki vključujejo posebne poglobljene rubrike z naslovom *Ali veš?* V okviru tega so podane zanimive informacije, ki se nanašajo na posamezno podtemo. Mnoge od njih vključujejo humorne elemente ali pa zaradi svoje nenavadnosti delujejo šokantno, tako da učence še posebej pritegnejo. Te rubrike so izjemno dobro zasnovane in podobnih ne najdemo v nobenem od tujih izbranih učbenikov.

Posebnost izbranih britanskih učbenikov založbe Collins so miselni vzorci. Na tak način je oblikovano precej snovi. Gre za povezovanje teksta, ki je navadno organiziran v alineje in obkrožen s kvadratnimi okvirji, slikovnega gradiva in shematično ter celovito predstavitev vseh teh elementov na dveh sosednjih straneh. Primer takega miselnega vzorca je tema *Kako uspešno je Elizabeta I. reševala probleme njene vlade?* Na vrhu obeh strani je moder trak, na katerem je natisnjen naslov teme. V središču obeh strani je slika Elizabete I., iz katere vodijo puščice v levo in desno smer. Puščice kažejo na kvadratke, v katerih so stavki v alinejah pod naslovi: *Poroka, Religija, Škotska kraljica Marija, Filip Španski, Revni ljudje in berači, Drugi problemi*. V skrajnem desnem kotu spodaj pa je še kvadratik za nalogami v zvezi s to tematiko: učenci morajo probleme iz miselnega vzorca razdeliti v dve skupini – na tiste, ki jih je Elizabeta uspešno rešila in na tiste, ki niso bili rešeni uspešno. V drugi nalogi pa morajo učenci še razmisliti, kaj pravzaprav pomeni uspešno in neuspešno reševanje problemov.³ Poleg te teme so v obliki klasičnega miselnega vzorca predstavljene še nekatere druge: »Spominjam se vseh ...« (stara Meg se spominja britanskih vladarjev, ki so bili na prestolu v času njenega dolgega življenja), *Kaj so počeli uspešni vladarji?*, *Kaj so potrebovali jakobiti za uspeh?*, dva miselna vzorca znotraj tem o uporu na Škotskem in Angliji,⁴ *Vzroki in posledice industrijske revolucije*, *Zakaj je imperij rasel*, *Zakaj je tako dolgo trajalo, da so dobile ženske volilno pravico?*,⁵ *1972–1993: Nasilje namesto miru* (tema o dogajanju na Severnem Irskem).⁶

3 Wrenn, Andrew (2002), *Presenting the Past. Britain 1500-1750*, London: Collins, str. 38–39.

4 Ibid.

5 Grey, Paul, Little, Rosemarie (2002), *Presenting the Past. Britain 1750–1900*, London: Collins.

6 Sparey, Elizabeth, Worall, Keith, Johnson, Sue (2003), *Presenting the Past. The modern World*, London: Collins.

Na splošno je značilno za izbrane britanske učbenike, da velik del osrednjega učbeniškega teksta podajajo razbitega v razne kvadratke, oblačke in druge oblike, vendar brez ustaljenega reda. Nekatere teme imajo pod naslovom tekst v odebeljenem tisku, v katerem najdemo kratek uvod v temo. Večkrat je vsebina podana v obliki dialoga med dvema posameznikoma. So pa tudi primeri, ko najdemo predstavitev vsebine v obliki stripa. Predstavitev vsebin v obliki stripa najdemo tudi v nemških učbenikih, v ostalih izbranih učbenikih pa te zanimivosti ni.

Primerjava tekstov v vseh treh učbenikih založbe Collins tudi kaže, da učbenik za drugi razred sekundarne šole vključuje več slikovnega gradiva kot tekstov, v učbeniku za tretji razred je tekstov več in največ jih je v učbeniku za četrti, torej najvišji razred. Učbeniki torej upoštevajo, da se s starostjo sposobnosti učencev za učenje povečujejo, tudi tiste za učenje iz tekstov, ki je navadno zahtevnejše od učenja iz slikovnega gradiva.

Podobno kot v britanskih učbenikih tudi v francoskih najdemo najmanj tekstov v učbeniku za mlajše učence in več v učbenikih za starejše. Namesto tekstov je v učbenikih za nižje razrede najti več slikovnega gradiva.

Pomemben element učbenikov je slovarček pojmov oziroma neznanih besed. Tega najdemo v francoskih, nemških in v vseh slovenskih učbenikih. Slovarček pojmov je naveden znotraj posameznih tem v vseh učbenikih razen v francoskem učbeniku založbe Nathan, kjer je naveden na koncu knjige. Britanski učbeniki slovarčka pojmov ne vključujejo.

Večina učbenikov, tako tujih kot tudi slovenskih, vključuje kratke izbrane tekste, ki so namesto v čitanko vključeni že v sam učbenik. Gre za odlomke iz zgodovinskih virov, literarnih del, religioznih knjig, ki so primerni kot samostojno branje, kot uvodna motivacija, včasih pa zahtevajo tudi učiteljevo dodatno razlago. Gre izključno za kratke tekste, kar ugodno vpliva na motivacijo učencev za branje. Povsod je naveden tudi vir odlomkov besedil. Takšne tekste najdemo v vseh učbenikih razen v britanskem učbeniku založbe Heinemann, medtem ko jih je v britanskih učbenikih založbe Collins malo.

Povzetkov ne najdemo niti v tujih niti v slovenskih učbenikih. Zaključni del tem ali vsebinskih sklopov je navadno delovno naravnano in preko samostojnega dela učencev doseže ponovitev snovi.

Prvi nemški učbenik podaja v nekaterih temah tudi internetne naslove, na katerih lahko učenci poiščejo nadaljnje informacije o vsebini, ki jo učbenik obravnava. Gre za posebnost nemškega učbenika, ki je v drugih učbenikih ne najdemo. Posebnost tega učbenika so tudi naslovi knjig za nadaljnje branje in naslovi organizacij, kot so muzeji, arhivi, nevladne organizacije itd.

Britanski učbeniki založbe Collins na koncu podajajo seznam nekaterih uporabljnih osebnih, geografskih imen in pojmov ter številke strani, na katerih jih v učbeniku najdemo. Francoski učbeniki podajajo le seznam pojmov in strani, kjer se pojavljajo. Izjema je francoski učbenik založbe *Nathan* (četrti francoski učbenik), ki ima na koncu na dveh straneh slike dvanajstih moških oseb iz zgodovine 20. stoletja in zraven razlago, kdo so bile te osebe in zakaj so pomembne za zgodovino. Te osebe so iz francoske zgodovine: Léon Blum, Jacques Chirac, Charles de Gaulle, Phillippe Pétain, François Mitterrand; iz svetovne zgodovine: Lenin, Winston Churchill, Adolf Hitler, Gandhi, Mao Zedong, Franklin Delano Roosevelt, Stalin. Na koncu učbenika pa najdemo še seznam pojmov in kratic, ki se pojavljajo v učbeniku. Za razliko od drugih seznamov vključuje ta seznam tudi razlago pojmov in kratic, posledično znotraj poglavij samih teh razlag ne najdemo in se moramo obračati na konec učbenika, kjer se nahaja celoten seznam po abecednem redu.⁷

7 Bernier, Michel. Champigny, Danielle, Loubes, Olivier (2003), *Histoire-géographie 3e, Livre de l'élève*, Paris: Nathan, str. 362–366.

Nemški učbeniki imajo na koncu tri sezname: seznam imen in pojmov, ki se pojavljajo v učbeniku, ter strani, kjer jih najdemo; seznam vseh pisnih virov in seznam vseh slikovnih virov, na podlagi katerih so učbeniki nastali. Slovenski učbeniki založbe DZS za zadnje strani v knjigi nimajo enotnega koncepta: učbenik za stari in srednji vek ne vključuje nobenega seznama, učbenika za šesti razred in za 20. stoletje vključujeta le seznam slikovnega gradiva, oziroma vire od koder je to gradivo povzeto, učbenik za novi vek pa poleg seznama slikovnega gradiva vključuje še indeks imen. Prvi in tretji Modrijanov učbenik imata na zadnji strani seznam virov citatov in slikovnega gradiva, čemur dodaja učbenik za novi vek še kazalo osebnih imen. Drugi Modrijanov učbenik vključuje le seznam virov slikovnega gradiva, četrti pa imensko in stvarno kazalo.

Pripovedni teksti so v izbranih učbenikih zgodovine za osnovnošolsko stopnjo zasnovani na različne načine. Poleg običajnih tekstov v enem ali dveh stolpcih najdemo še:

- miselne vzorce v britanskih učbenikih založbe Collins,
- vsebine v obliki stripa v britanskih učbenikih založbe Collins in v nemških učbenikih založbe Klett,
- specializirane teme, ki temeljijo na nalogah, vajah, projektne delu, v francoskih in nemških učbenikih,
- bralni kotichek s spodbudami za nadaljnje branje zgodovinskega čtiva v nemškem učbeniku za prvi razred,
- internetne naslove, naslove knjig, naslove organizacij, kjer lahko učenci najdejo dodatne informacije o vsebini, v nemškem prvem učbeniku,
- slovarček pojmov v francoskih, nemških in slovenskih učbenikih,
- odlomke iz zgodovinskih virov ali drugih del v vseh učbenikih razen v učbeniku britanske založbe Heinemann,
- sezname (pojmov, virov itd.) na koncu knjige v vseh učbenikih.

Izbrani britanski učbeniki podajajo pripovedne tekste na izjemno zanimiv način, s katerim razbijajo monotonost osrednjega učbeniškega besedila in ga zreducirajo na najmanjši možen obseg. Takšna metodološka zasnova učbenikov pa je lahko v določenem pogledu problematična. Takšna zasnova učbenika namreč sili učence in učitelje, da se učijo pri pouku v šoli. Zaradi minimalnega obsega tekstov se učenci doma le težko sami učijo podatkov iz zgodovine in tudi starši, ki z vsebinami niso že prej seznanjeni, jim pri tem le težko pomagajo. Hkrati pa zahtevajo učbeniki, ki so inventivno zasnovani tudi drugačen način preverjanja znanja. V tem smislu bi se morali učitelji v večji meri osredotočati na konkretne izdelke in na opisovanje delovnega procesa, kakor pa na klasično preverjanje znanja s testi ali z ustnim izpraševanjem. Ti učbeniki so primerni za šolo, ki teži k temu, da se učenci učijo predvsem v šoli in z lastnim delom, ne pa doma z memoriranjem kopice podatkov. S svojo domiselno zasnovo predstavljajo britanski učbeniki poseben izziv tako za učitelje kot za učence in omogočajo učenje na prijeten in hiter način. Med nemškimi učbeniki je posnemanja vreden predvsem prvi učbenik, ki je med izbranimi učbeniki najbolj moderno zasnovan.

Zemljevidi

Vsi izbrani učbeniki zgodovine za osnovno šolo vključujejo tudi historične karte različnih vrst. Največ historičnih kart najdemo v francoskih učbenikih (177), najmanj pa v slovenskih učbenikih založbe Modrijan (68). Število kartografskega gradiva v francoskih učbenikih močno odstopa, saj so na drugem mestu za njimi slovenski učbeniki DZS, ki pa vključujejo le 103 historične karte. Nemški (79) in britanski učbeniki (71) vključujejo nekaj več kart kot Modrijanovi učbeniki.

Vsi izbrani učbeniki razen britanskih namenjajo največ historičnih kart obravnavi 20. stoletja do sodobnosti. V britanskih zgodovinskih kartah pa je v največji meri zastopan novi vek. Gre za poseben poudarek na obravnavi časa vladanja Elizabete I. in v povezavi s tem, učbeniki tudi temu času namenjajo največ kartografskega gradiva. Vsi učbeniki najmanj historičnih kart posvečajo prazgodovinskemu obdobju, razen britanskega, ki pa tega obdobja sploh ne obravnava. Tudi antično obdobje britanski učbeniki popolnoma izpuščajo. Tabela 13 prikazuje število kart, v katerih učbeniki prikazujejo prazgodovinsko, antično, srednjeveško, novoveško obdobje oziroma 19. stoletje do začetka prve svetovne vojne in 20. stoletje od leta 1914 do sodobnosti.

Tabela 5: Število historičnih kart za posamezna zgodovinska obdobja v osnovnošolskih učbenikih

	<i>slovenski učbeniki založbe Modrijan</i>	<i>slovenski učbeniki založbe DZS</i>	<i>britanski učbeniki</i>	<i>francoski učbeniki</i>	<i>nemški učbeniki</i>
prazgodovina	2	3	-	3	3
antika do propada zahodnega dela rimskega imperija	11	16	-	37	17
srednji vek do odkritja Amerike 1492	8	25	5	29	5
novi vek do Dunajskega kongresa	18	14	27	35	18
19. stol. do začetka prve svetovne vojne (1815–1914)	6	19	16	18	13
1914–2004	23	26	23	55	23

Zanimalo me je, koliko kart v učbenikih zgodovine prikazuje krajevno, nacionalno zgodovino, zgodovino Evrope, Sredozemlja in sveta. Karte zgodovinskega razvoja Sredozemlja se pogosto pojavljajo v vseh učbenikih, ko gre za obravnavo antičnih kultur in civilizacij. Vsi učbeniki največ kart posvečajo zgodovini Evrope. Edina izjema so nemški učbeniki, v katerih je enako število historičnih kart Evrope kot kart, ki prikazujejo svetovno zgodovino. Francoski učbeniki so posebnost v tem, da je v njih več kart, ki prikazujejo historični razvoj krajev kot pa kart, ki se nanašajo na nacionalno zgodovino oziroma na zgodovino Francije. Francoski učbeniki vključujejo veliko kart, ki prikazujejo razvoj posameznih mest ali pa samo delov mest. Razlika med slovenskimi učbeniki obeh založb in tujimi učbeniki je v tem, da vsi slovenski učbeniki skupaj vključujejo več kart s področja nacionalne zgodovine kot pa kart s področja svetovne zgodovine, v tujih učbenikih pa je situacija ravno obratna – v njih je več kart s področja svetovne zgodovine kot pa kart, ki prikazujejo nacionalno zgodovino. Tabela 6 prikazuje koliko historičnih kart je v učbenikih namenjenih krajevni, nacionalni, evropski, sredozemski oziroma svetovni zgodovini.

Tabela 6: Število historičnih kart za krajevno, nacionalno, evropsko in svetovno zgodovino v osnovnošolskih učbenikih

	<i>slovenski učbeniki založbe Modrijan</i>	<i>slovenski učbeniki založbe DZS</i>	<i>britanski učbeniki</i>	<i>francoski učbeniki</i>	<i>nemški učbeniki</i>
krajevna zgodovina	2	3	6	26	3
nacionalna zgodovina	21	30	19	25	14
zgodovina Evrope	26	39	25	53	24
zgodovina Sredozemlja	7	19	-	27	14
svetovna zgodovina	12	12	21	48	24

Historične karte v učbenikih sem razvrščala tudi glede na to, s katerim področjem človeškega življenja v preteklosti se ukvarjajo: s politično, vojaško, gospodarsko, družbeno, kulturno ali religiozno zgodovino. Karte s področja gospodarske zgodovine prikazujejo predvsem razvoj trgovine, industrije in prometa v preteklosti. Karte s področja družbene zgodovine se ukvarjajo z gibanjem populacije in demografskih podatkov. Historične karte, ki obravnavajo kulturno zgodovino, navadno prikazujejo razvoj mest, lahko pa tudi širjenje pisave, humanizma, renesanse, baroka in drugih umetniških smeri. Karte, ki prikazujejo velike migracije v zgodovini (npr. selitev ljudstev v Evropi v pozni antiki), sem štela med politično zgodovino, ker so imele tudi politične posledice. Tabela 7 prikazuje koliko kart je v učbenikih posvečenih posameznemu delu historičnih podatkov. Največ kart je v vseh učbenikih namenjenih politični zgodovini. Politične historične karte imajo nesporno prednost pred vsemi ostalimi vidiki družbenega življenja v preteklosti. V francoskih učbenikih najdemo tudi veliko kart kulturne zgodovine, pri čemer gre predvsem za prikaz razvoja posameznih mest in posameznih stavb (religioznih, političnih, upravnih, gospodarskih itd.) v njih.

Tabela 7: Število historičnih kart za posamezna področja življenja v osnovnošolskih učbenikih

	<i>slovenski učbeniki založbe Modrijan</i>	<i>slovenski učbeniki založbe DZS</i>	<i>britanski učbeniki</i>	<i>francoski učbeniki</i>	<i>nemški učbeniki</i>
politična zgodovina	47	72	44	95	43
vojaška zgodovina	8	6	12	7	12
gospodarska zgodovina	7	10	9	23	9
družbena zgodovina	1	1	-	9	5
kulturna zgodovina	4	11	3	35	4
zgodovina religij	1	3	3	8	6

Poleg razvrščanja historičnih kart v posamezne kategorije so me posebej zanimali tudi nekateri izstopajoči in zanimivi primeri historičnih kart, ki so vredni posnemanja. Prav zaradi tega jih spodaj tudi področno opišem.

Izbrani britanski učbeniki na nekaterih mestih historične karte kombinirajo z nekaterimi slikovnimi in tektualnimi elementi, zaradi katerih so te karte še posebej zanimive. Nekatero od njih bom zato posebej opisala.

- Tema *Kako je Elizabeta I. videla Evropo leta 1558?* je izoblikovana v obliki historične karte, ki sega čez obe strani, ki ju poglavje vključuje. Posamezne države v Evropi, ki so bile za Elizabeto pomembne, so zaznamovane z zastavami vladarskih družin, ki so v njih vladale. V Angliji najdemo portret Elizabete. Tisti del Evrope, ki je bil za Elizabeto nezanimiv, je označen z enotno barvo brez političnih meja, na njem pa najdemo kvadratke s tekstom, v katerih so na kratko obravnavana vprašanja: *Kaj naj storim glede denarja?; Ali naj še naprej zažigam protestante?; Ali naj pohitim z imenovanjem novega canterburyjskega nadškofa?; Kaj naj storim glede vojne s Francijo?; Ali naj se podredim papežu in ohranim katoliško Cerkev?; Kaj naj storim glede Škotske?; Kaj naj storim glede Irske?; Kaj naj storim glede beračev in obubožanih?; Ali naj se poročim in zagotovim dediča na prestolu?*⁸
- Tema o revoluciji v Angliji v letih 1642 do 1648 je zasnovana na treh historičnih kartah, ki prikazujejo Anglijo, južni del Škotske in Wales v letih 1642, 1646, in 1648. Na kartah je prikazan spopad med kraljem in parlamentom s figuricami, ki stojijo na karti in v oblačkih povejo svoje mnenje. Na prvi karti je kralj velik in predstavniki parlamenta majhni, na drugi karti je kralj za rešetkami v isti velikosti kot vojaki parlamenta in predstavniki parlamenta, na zadnji pa je kralj za rešetkami čisto majhen, vojaki zelo veliki, predstavniki parlamenta pa so srednje velikosti. Gre za zanimiv pristop, ki slikovito prikaže revolucionarno dogajanje.⁹
- Tema *1919–1939: načrtovanje tridimenzionalne vojne* je prikazano preko karte sveta, na kateri stojijo politični in vojaški voditelji nekaterih držav iz časa med obema vojnoma in v oblačkih predstavljajo svoje mnenje o politično-vojaški situaciji obdobja med obema vojnoma.¹⁰
- Zadnja tema vsebinskega sklopa o holokavstu vključuje zemljevid Evrope, iz katerega vodijo puščice k tekstom v kvadratih, ki predstavljajo pojave desničarskega ekstremizma v nekaterih evropskih državah danes.¹¹

Drugi britanski učbenik za leto 1558, ko je Elizabeta I. prevzela kraljevi prestol, prikazuje veliko karto Evrope, na kateri so Habsburške dežele in nemške države označene kot enoten teritorij z naslovom: *Države nemškega imperija (States of the German Empire)*.¹² Gre za močno poenostavljeno karto, s katero se mnogi zgodovinarji ne bi strinjali.

Posebnost izbranih francoskih učbenikov so historične karte na notranji strani platnic, ki jih najdemo v učbenikih vseh treh francoskih založb. Gre za karte sveta in Evrope, ki plastično predstavljajo ta del sveta v posameznem daljšem časovnem obdobju, ki ga učbenik obravnava. Poudarek na kartografskem gradivu je nedvomno tudi posledica dejstva, da so v francoskih učbenikih združene geografske in zgodovinske vsebine, s čimer se poudarja povezanost obeh predmetov.

⁸ Wrenn, Andrew (2002), *Presenting the Past. Britain 1500-1750*, London: Collins, str. 10, 11.

⁹ *Ibid.*, str. 50–52.

¹⁰ Sparey, Elizabeth, Worall, Keith, Johnson, Sue (2003), *Presenting the Past. The modern World*, London: Collins, str. 30, 31.

¹¹ *Ibid.*, str. 82.

¹² Wrenn, Andrew (2002), *Presenting the Past. Britain 1500-1750*, London: Collins, str. 8–9.

Posebnost francoskih učbenikov vseh treh založb so neme karte. Neme karte najdemo v poglavjih, ki so namenjena vajam za zaključek vsebinskega sklopa. Te karte so povezane z vajami, ki jih morajo učenci rešiti, na primer naštetimi imena držav, ki so označena na historični karti ali vpisati določene pojme v samo karto. Iz karte Evrope, na kateri so z barvami označeni najbolj obljudeni kraji, morajo učenci ugotoviti, kateri kraji Evrope so bili v novoveški Evropi najbolj obljudeni in zakaj.¹³ Britanski, nemški in slovenski učbeniki nemih kart ne vključujejo.

Izbrani francoski učbeniki v temah z vajami za ponovitev snovi na koncu vsebinskih sklopov podajajo običajne historične karte, katere morajo učenci analizirati, primerjati med seboj, razložiti itd. Gre torej za naloge, ki so vezane na delo s historičnimi kartami. Poleg tega pa v francoskih učbenikih najdemo v vajah še karte iz časa, ki ga učbenik obravnava, npr. karto sveta po Ptolomejevih predstavah iz leta 1513 itd.¹⁴

Kartografsko gradivo je pomemben element učbenikov, saj pripomore k razvijanju prostorske predstavljalnosti pri učencih in k njihovem dojetanju časovnih sprememb v prostoru. Obdelala sem vse karte, ki jih vključujejo sami učbeniki. Opozoriti pa je potrebno tudi, da so mnogi izbrani učbeniki samo del celovitega didaktičnega kompleta, ki vključuje tudi zgodovinski atlas, ki je specializiran za prikazovanje historičnih kart. V učbenikih imajo historične karte različno funkcijo: lahko služijo kot vir novih informacij o značilnostih prostora v preteklosti, lahko pa so namenjene samostojnemu delu učencev, ki jih analizirajo, vrednotijo in primerjajo med seboj, da bi sami prišli do novih zaključkov o dogajanju v preteklosti. V zvezi s tem so pomembne tudi neme karte, ki pa jih najdemo le v francoskih učbenikih v rubrikah z vajami na koncu vsebinskih sklopov. Izbrani britanski učbeniki ponujajo najbolj domiselne historične karte, ki vključujejo tudi skice in kratke tekste ter kot take predstavljajo večji del nekaterih poglavij. V teh poglavjih je karta torej v središču vsebinske predstavitve, vsi ostali elementi so vezani na samo karto. Historične karte se v učbenikih v največji meri uporabljajo za prikazovanje političnih sprememb, vse ostale spremembe so prikazane v manjši meri. Najbolj pogoste so historične karte Evrope in karte, ki se navezujejo na čas od leta 1914 do 2004. To velja za večino obdelanih učbenikov. Po historičnih kartah sodeč je zgodovina v slovenskih, britanskih, francoskih in nemških učbenikih še vedno pretežno evropocentrična in spremlja predvsem spremembe v tem delu sveta ter jim daje prednost celo pred nacionalno zgodovino.

Slikovno gradivo

Vsi izbrani učbeniki zgodovine za osnovno šolo se odlikujejo z bogatim slikovnim gradivom, natisnjenim v živahnih in močnih barvah ter s kvalitetnimi barvnimi fotografijami, zaradi česar so privlačni za oko in kar kličejo k temu, da jih prelistamo. Napredek tehnike je omogočil, da je slikovno gradivo zaradi svoje kvalitete pridobilo na pomenu tudi v učbenikih zgodovine. Vsi izbrani učbeniki vključujejo veliko slikovnega gradiva in upoštevajo dognanja psihologije, po katerih se učenci hitreje učijo s pregledovanjem slikovnega gradiva kot pa z branjem tekstualnih gradiv. Slikovno gradivo v učbenikih spremlja komentar, ki je ponekod v barvnih okencih, ki skrbijo za estetski izgled učbenikov.

Posebnost izbranih francoskih in nemških učbenikov je, da namenjajo vsakemu vsebinskemu sklopu dve strani za prikaz naslova vsebinskega sklopa in slikovnega gradiva, ki se nanj nanaša. Večinoma gre za slike, ki segajo čez obe strani in s svojo velikostjo delujejo impresivno ter opozarjajo na lastni pomen. Na teh straneh poleg slik, fotografij,

13 Carol, Anne idr. (2002), *Histoire-géographie 4ème, Livre de l'élève*. Paris: Hatier, str. 28.

14 Doublet, Frédéric, Casa, Michel (2001), *Histoire-géographie 5e*. Paris: Magnard, str. 162.

časovnega traku, najdemo tudi zemljevide. Vsaka stran je zasnovana na svoj poseben način. Za boljšo predstavljaljivost navajam dva takšna primera.

- Prvi nemški učbenik na primer na naslovni strani vsebinskega sklopa *Okolje ima zgodovino* na vrhu podaja naslov, na dnu pa predstavlja časovni trak, ki sega čez dve strani. Ostali prostor obeh strani je namenjen predstavitvi sveta na karti z označitvijo glavnih ekoloških problemov, s katerimi se danes srečuje človeštvo. Zraven je komentar in slika velikanskega vodnjaka v Indiji, ki se je leta 2003 zaradi dolgotrajne suše presušil.¹⁵
- Četrti francoski učbenik na primer za temo o dogajanju v Nemčiji in Franciji v 30-ih letih 20. stoletja na eno naslovno stran daje veliko fotografijo nemške nacistične parade iz leta 1934. Na sosednji strani pa najdemo fotografijo množičnega zborovanja Ljudske fronte v Franciji leta 1935. V ospredju je plakat z napisom, ki zahteva razorožitev in ohranitev demokracije, svobode in miru. Na dnu obeh strani sta dva časovna trakova. Eden prikazuje dogajanje v Nemčiji, drugi pa dogajanje v Franciji v času med obema vojnama.¹⁶ Na ta način učbenik poudari, da je Nemčijo tridesetih let zaznamoval totalitarni režim, Francijo pa prizadevanja za demokracijo in mir.

Dokumentarnih realističnih slik in fotografij najdemo najmanj v izbranih britanskih učbenikih zgodovine, ki dajejo prednost slikovnim rekonstrukcijam in drugim domišljjskim oblikam slikovnega prikazovanja pred realističnimi slikami. Zaradi tega britanski učbeniki bolj spominjajo na slikanico kot pa na učbenik. Britanski učbeniki so vir kreativnih pristopov k slikovnemu prikazovanju. Zaradi dragocenosti in izvirnosti slikovnega gradiva, ki ga vključujejo, bom predstavila najbolj originalne primere vključevanja in prikazovanja dokumentarnih realističnih slik in fotografij:

- Tema, ki govori o Elizabeti I. in njenem izbiranju možnega kandidata za soproga, vključuje na eni strani zeleno ozadje in na njem štiri igralne karte, na katerih so slike snubcev: Filip II. Španski je pikov kralj, Karel nadvojvoda avstrijski je karov kralj, Erik švedski princ je križev kralj in Lord Robert Dudley je srčev kralj. Poleg doprsnega portreta posameznika je v karti tudi kratka predstavitev snubca. Tema z naslovom *Končno poroka?* pa ima v središču karto srčevega princa, s sliko vojvode Francoisa in predstavitvijo mladega moškega, ki se je zaljubil v 22 let starejšo Elizabeto I.¹⁷
- Tema o Charlesu I. na prvi strani čez celo stran podaja portret tega vladarja, ki je na eni polovici umetniška upodobitev iz časa njegovega življenja in na drugi polovici fotografija igralca, ki je upodobil tega vladarja v filmu.¹⁸
- Dve temi sta namenjeni obravnavi portreta Elizabete I. iz časa, ko je bila mlada in iz njenega starostnega obdobja. Oba portreta, ki sta ju naslikala sodobnika, se raztezata čez večji del dveh strani, ob robu pa so v krogih detajli slik povečani in s komentarjem. Na tak način naj bi učenci spoznali, kaj nam lahko vse portreti povedo o preteklosti in o osebi, ki je portretirana. Obema temama pa sledi tema o tem, česar nam portreti ne povedo o Elizabeti I. z upodobitvami vladarice, ki so bile prepovedane, ker so jo prikazovale preveč realistično.¹⁹

¹⁵ Christoffer, Sven idr. (2004), *Zeitreise 1. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule*. Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag, str. 130, 131.

¹⁶ Bernier, Michel, Champigny, Danielle, Loubes, Olivier (2003), *Histoire-géographie 3e, Livre de l'élève*. Paris: Nathan, str. 52, 53.

¹⁷ Wrenn, Andrew (2002), *Presenting the Past. Britain 1500-1750*, London: Collins, str. 15, 22.

¹⁸ Ibid., str. 42.

¹⁹ Ibid., str. 92-97.

- Tema, ki se sprašuje ali je lahko moderni igrani film tudi historični dokaz, je prikazana s številnimi sekvencami s filmskega traku, ki prikazujejo odlomke iz zgodovinskega filma o Elizabeti I. iz leta 1998. Ob sekvencah so komentarji, ki nam povedo v katerih točkah je film realističen in v katerih ne.²⁰
- Tema galerija podob upodablja številne portrete vladarjev in pomembnih osebnosti iz britanske zgodovine na časovnem traku. Ob slikah so tudi komentarji, ki pojasnjujejo propagandno vlogo upodobitev vladarjev v njihovem času.²¹
- Tema o suženjstvu vključuje skico krutega ravnanja s sužnji, portret zgodovinarja Erica Williamsa, ki trdi, da je industrijsko revolucijo v Britaniji omogočil šele ogromen profit, ki ga je prinesla trgovina s sužnji. Sledijo skice portretov treh Britancev, ki so obogateli s trgovino s sužnji in zraven so kratki govori teh oseb, ki predstavijo kako so obogatele. Na podlagi tega se morajo učenci sami odločiti ali trditev zgodovinarja Williamsa drži in v kolikšni meri.²²
- *Prelomni dogodki v drugi svetovni vojni* je poglavje, ki je večinoma sestavljeno iz manjših fotografij. Na eni strani in pol najdemo 12 fotografij s spodaj napisanimi naslovi, ki dokumentirajo prelomne dogodke iz časa druge svetovne vojne. Polovica strani je namenjena komentarjem h fotografijam. Vse skupaj predstavlja celovito temo, ki na vizualen način prepričljivo pokaže na dogodke iz zgodovine in pri tem reducira pisani tekst na minimum.²³
- Vsebinski sklop o holokavstu predstavi prvo temo *Vprašanje človekovih pravic* predvsem s fotografijami in kratkimi komentarji ob njih. Gre za fotografije iz novejšje zgodovine, ki upodabljajo kako široka in pereča je bila problematika kršenja človekovih osnovnih življenjskih pravic v 20. stoletju, upodobitev novoveškega zažiganja protestantov in pogroma nad ruskimi Judi leta 1906. Slike so odlično izbrane in govorijo same za sebe.²⁴
- Vsebinski sklop o holokavstu je opremljen s fotografijami, ki jasno dokumentirajo, da je bilo uničevanje Judov množično. Fotografije prikazujejo organizacijo množičnih uničevalnih taborišč in rezultate v kupih koščeni trupel.²⁵
- Tema *Korak predaleč?* znotraj vsebinskega sklopa o razvoju moderne medicine je zasnovana kot časopis na dveh straneh. Predstavljenih je pet problemov: kloniranje, genetski inženiring, evtanazija, transplantacija obraza, zamrzovanje človeških trupel. Vsak problem je predstavljen s fotografijo, ki na izzivalen način nagovarja bralce, zraven je časopisni naslov in kratka predstavitev problema.²⁶

Vsi ostali izbrani učbeniki dajejo realističnim fotografijam prednost pred ostalimi načini slikovnega prikazovanja, zaradi česar delujejo bolj resno in manj lahkotno v primerjavi z britanskimi učbeniki založbe Collins.

Francoski učbeniki podajajo veliko fotografij umetniških del iz najrazličnejših zgodovinskih obdobj, kar je tudi njihova posebnost. Tudi vsi drugi učbeniki vsebujejo fotografije umetniških del in portretov, vendar v veliko manjši meri kot to velja za francoske učbenike.

20 Ibid., str. 98–101.

21 Ibid., str. 104–108.

22 Grey, Paul, Little, Rosemarie (2002), *Presenting the Past. Britain 1750-1900*, London: Collins, str. 20–21.

23 Sparey, Elizabeth, Worall, Keith, Johnson, Sue (2003), *Presenting the Past. The modern World*, London: Collins, str. 34–35.

24 Ibid., str. 68, 69.

25 Ibid., str. 67–85.

26 Ibid., str. 102, 103.

V izbranih učbenikih najdemo tudi karikature, ki predstavljajo pomembno popestritev in vnos humornih elementov. Zlasti francoski učbeniki vključujejo veliko karikatur povzetih iz časopisov.

Francoski učbeniki in učbeniki DZS (razen drugega učbenika DZS) so zasnovani tako, da slikovno gradivo spremljajo naloge, ki zahtevajo ponekod analitično obdelavo slikovnega gradiva, drugod pa razmislek o dogodkih, na podlagi katerih je slikovno gradivo nastalo. Slike niso več samo v funkciji prikazovanja, temveč imajo funkcijo dokazovanja in spodbujanja miselnih procesov. Na ta način slike same postanejo vir novih informacij in niso več le v vlogi potrjevanja informacij, ki so že vsebovane v tekstovnem gradivu.

Prvi nemški učbenik vključuje fotografije v temah *Projekt*. Na fotografijah so prikazani možni rezultati projektnega dela ali etape tega dela: npr. fotografija dveh učencev, ki mesita kruh na kamenodoben način, učenci izdelujejo stenski časopis in ga prikažejo ... Projekt *Mladinske knjige razlagajo zgodovino* ima na eni strani devet fotografij posameznih knjig z dodanimi naslovi in kratkimi razlagami vsebine literature.²⁷

Fotografije holokavsta, ki jasno kažejo na množično uničevanje Judov v množičnih uničevalnih taboriščih, so zelo pomembne, ker dokumentirajo resnico o genocidu nad Judi. Te fotografije so vključene tako v britanski, kot tudi v francoski in nemški učbenik. Oba slovenska učbenika pa takšne dokumentarne fotografije popolnoma izpuščata. Četrti učbenik DZS sploh nima nobene fotografije s tematiko genocida nad Judi, četrti učbenik založbe Modrijan pa samo eno, na kateri je prikazano eno truplo v koncentracijskem taborišču.²⁸ Takšna fotografija zagotovo ni primerno izbrana, saj zanemarja vidik množičnosti holokavsta.

Slikovne rekonstrukcije zgodovinskih objektov in situacij so najbolj značilne za britanske učbenike založbe Collins. Vsi ostali izbrani učbeniki podajajo slikovne rekonstrukcije samo na tistih mestih, kjer ni moč najti primerne fotografije, ki bi realistično dokumentirala situacijo ali pojav in na tistih mestih, kjer slikovna rekonstrukcija bistveno pripomore k predstavljenosti. Britanski učbeniki založbe Collins pa se skic in slikovnih rekonstrukcij veliko poslužujejo tudi na mestih, kjer bi lahko sliko zamenjala fotografija. Posledica je, da britanski učbeniki bolj spominjajo na slikanico kot pa na učbenik, hkrati pa so skice uporabljene na tako domiselni način, da so prav zaradi njih britanski učbeniki najbolj kreativno zasnovani in originalni. Ker so primeri podajanja zgodovinske snovi v britanskih učbenikih zaradi slikovne zasnove tako zanimivi in vredni posnemanja, navajam najbolj zanimive od njih:

- Tema, ki pojasnjuje nesoglasja med katoliki in protestanti na eni strani, predstavlja skico oltarja katoliške cerkve in pred njim duhovnika. Okoli skice so puščice, ki kažejo na razlago posameznih predmetov na skici. Spodaj je podobna skica s prikazom protestantskega oltarja in duhovnika in puščicami ter razlagami.²⁹
- Tema o bojnem ladjevju Filipa II. španskega je prikazano v dveh poglavjih. Prva tema se nanaša na Filipov načrt invazije na Anglijo. Na treh straneh je prikazan Filipov načrt v obliki skic in komentarjev pod njimi, vzporedno pa so skice in komentarji tega, kar se je potem dejansko zgodilo. Gre za prikaz razlage za polom španskega ladjevja, ki je nastala v britanski historiografiji. Naslednja tema pa je oblikovana v celoti v obliki stripa, ki ga je dala objaviti španska vlada leta 1999 ob 400-letnici Filipove smrti in je narejen s španskega zornega kota. Na koncu teme

²⁷ Christoffer, Sven idr. (2004), *Zeitreise 1. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule*, Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag, str. 21.

²⁸ Kern, Ana Nuša, Nečak, Dušan, Repe, Božo (2003), *Naše stoletje. Zgodovina za 8. razred osnovne šole. Zgodovina za 9. razred devetletne osnovne šole*, Ljubljana: Modrijan, str. 101.

²⁹ Wrenn, Andrew (2002), *Presenting the Past. Britain 1500-1750*, London: Collins, str. 19.

je naloga, v kateri morajo učenci primerjati obe verziji iste zgodbe in ugotoviti v čem se razlikujeta ter zakaj.³⁰

- Tema o katolikih in puritancih primerja odnos Elizabete I. do katoličanov in puritancev v različnih obdobjih. Gre za šest kvadratkov v dveh stolpcih. Oba stolpca sta različno obarvana in v ozadju kvadratkov za katolike je narisana kri. V stolpcih je besedilo v alinejah.³¹
- Skice vsebujejo tudi vsi miselni vzorci. Nekateri poleg skic vključujejo še realistične fotografije ali fotografije umetniških del oziroma izsekov iz njih. Tako na primer vključuje miselni vzorec z naslovom *Kaj so počeli uspešni vladarji?* skice aktivnosti, ki so se jih posluževali absolutisti.³²
- Tema, ki opisuje obglavljenje Charlesa I., je izdelana kot ena stran in pol filmskega traku, na katerem so skice prizora obglavljanja. Naloga učencev pa je, da ugotovijo zakaj zgodovinarji in filmarji isto zgodbo drugače prikazujejo.³³
- V temi *Kdo je lahko in kdo ni mogel voliti mleta 1831?* najdemo čez obe strani narisano tehtnico in na spuščnem delu so narisani posestnik, pravnik in duhovnik, na dvignjenem delu tehtnice pa trgovec, bogata ženska, lastnik tovarne in tovarniški delavec. Vsak od teh ljudi v oblaku razloži, zaradi katerih razlogov ima oziroma nima pravice voliti. Gre za zgovorno slikovno upodobitev, ki nagovarja s svojo izvirnostjo.³⁴
- Tema *Kaj je »hladna vojna«?* ima na prvi strani skico ameriškega strička Sama in ruskega medveda z rdečo zvezdo na trebuhu. Oba držita v rokah svoji zastavi in sta obkrožena z oblaki, v katerih razlagata svoja ideološka prepričanja, na katerih je temeljila ameriška oziroma sovjetska družba v času hladne vojne.³⁵
- Tema *Sovražiti nasprotnika* je zasnovana kot sekvenca filmskega traku, na katerem so skicirani ključni propagandni prijemi obeh sprtih strani v hladni vojni. Naloga učencev je, da razložijo sporočilo vsake propagandne filmske sekvenca in zakaj so ljudje tem sporočilom množično verjeli.³⁶

Izbrani slovenski, francoski in nemški učbeniki se poslužujejo barvnih rekonstrukcij zgodovinskih dogodkov in objektov zlasti, ko gre za starejša obdobja od prazgodovine do srednjega veka. Te rekonstrukcije so za oko privlačne in lepe, vendar se jih avtorji učbenikov poslužujejo samo na tistih mestih, kjer ni možno prikazati drugega slikovnega gradiva, ki bi potrjevalo in prikazovalo določeno vsebino. Avtorji teh učbenikov dajejo dokumentarnim fotografijam prednost pred slikovnimi rekonstrukcijami.

Prvi nemški učbenik za predstavitev življenja v antičnih Atenah uporabi strip.³⁷ Britanski učbeniki založbe Collins in nemški učbenik za prvi razred sekundarne šole se poslužujejo stripovske predstavitve določenih tem in s tem poživijo vsebine, ki jih predstavljajo. Tudi prvi francoski učbenik navaja primer stripovske upodobitve antične rimske zgodovine v povezavi z nalogo za učence, ki morajo strip podrobno analizirati.³⁸

30 Ibid., str. 28–33.

31 Ibid., str. 34–35.

32 Ibid., str. 43.

33 Ibid., str. 56–57.

34 Grey, Paul, Little, Rosemarie (2002), *Presenting the Past. Britain 1750-1900*, London: Collins, str. 74–75.

35 Sparey, Elizabeth, Worall, Keith, Johnson, Sue (2003), *Presenting the Past. The modern World*, London: Collins, str. 46.

36 Ibid., str. 50, 51.

37 Christoffer, Sven idr. (2004), *Zeitreise 1. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule*, Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag, str. 81.

38 Bartoli, Jacques idr. (2004), *Histoire-Géographie 6ème, Livre de l'élève*, Paris: Hatier, str. 125.

Vprašanja in naloge

Učbenik britanske založbe *Heinemann* (prvi britanski učbenik) vključuje vprašanja v rubrikah Čas za vprašanja (*Question time*) in naloge v rubrikah Čas za aktivnost (*Activity time*). Mnoge naloge se nanašajo na obdelavo tekstov, precej nalog zahteva tudi skupinsko delo ali delo v parih. Nekatere naloge zahtevajo delo s slikovnim gradivom ali delo s historičnimi kartami. Nalog in vprašanj v učbeniku je veliko, kar pomeni, da najdemo povprečno na vsaki strani vsaj eno nalogo ali en sklop vprašanj. Gre za izrazito delovno zasnovan učbenik. Nekatere naloge v tem učbeniku so še posebej domiselne. Na primer:

- »Si raziskovalec za Hollywoodsko filmsko družbo, ki hoče narediti film o srednjem veku. Tvoja naloga je raziskati historično ozadje za film. Direktor ti da naslednja navodila ...«⁴¹
- »Napiši pismo Viljema njegovemu bratu, Odu. Povej mu o darovanju zemlje in zakaj si to storil. Povej mu kaj vse si še napravil z angleškimi baroni in zakaj.«⁴²
- »Primerjali boste srednjeveško življenje na vasi in v mestu. Razdelite se v pare. Eden od vaju je prebivalec mesta. Imaš stojnico za prodajo oblek. Si reven, toda upaš, da boš zaslužil več denarja, ko se bo mesto povečalo. Drugi od vaju je vaščan, ki živi na podeželju. Nočeš biti pokoren svojemu lordu. Hočeš pobegniti v mesto. Vsak od vaju mora narediti seznam stvari, ki so vama všeč na kraju bivanja in narediti seznam stvari, ki jih ne mara glede kraja bivanja ...«⁴³

Britanski učbeniki založbe *Collins* vključujejo vprašanja in naloge, vendar jih je bistveno manj kot v učbeniku založbe *Heinemann* in nimajo nobenega posebnega naslova. Da gre za vprašanja in naloge vemo po tem, da so vsa v posebnih barvnih okencih. V povprečju najdemo kvadratega z nalogami ali vprašanji na vsaki drugi strani, medtem ko je ena stran zasnovana pripovedno. Nalog je v Heinemannovem učbeniku nedvomno preveč, saj že njihovo pretirano število vnaša odpor do samostojnega dela in ne obratno. V Collinsovih učbenikih pa je nalog manj in bralec si kar oddahne, ker mu ni treba ves čas odgovarjati na vprašanja in reševati nalog. Naloge v teh učbenikih se večinoma nanašajo na delo s tekstom, slikovnim gradivom ali zemljevidi. Nekatera vprašanja zahtevajo od učencev vzročno-posledično razmišljanje, uživanje v čustva ljudi, ki so živeli v določenem zgodovinskem obdobju in pripadali določenemu družbenemu sloju, druga pa imajo že navedene možne odgovore in učenci morajo zgolj izbrati pravilne med njimi.

Francoski učbeniki vseh založb na koncu vsakega vsebinskega sklopa vključujejo temo, ki je namenjena izključno vajam, vprašanjem in samostojnemu delu učencev. V okviru teh tem učenci ponovijo snov vsakega vsebinskega sklopa. Teme z vajami obsegajo od dve do štiri strani. Poleg tega pa najdemo znotraj posameznih sicer pripovednih tem tudi naloge in vprašanja.

Prvi nemški učbenik vključuje rubriko z vprašanji in nalogami na vsaki drugi strani, torej na koncu vsake teme. Navadno gre za tri ali štiri naloge oziroma vprašanja, ki se nanašajo v vsebino vsake posamezne teme. Vsak vsebinski sklop v prvem učbeniku pa vključuje tudi teme z naslovom *Metoda* in *Projekt*, ki temeljijo predvsem na samostojni aktivnosti učencev. Teme z naslovom *Metoda* so zasnovane tako, da učenci narišejo družinsko drevo, obdelujejo historične tekste, primerjajo ali ocenjujejo zgodovinske slike, ocenjujejo zgodovinske rekonstrukcije, se naučijo brati zgodovinsko karto, v skupinah iščejo informacije na določeno temo preko literature, interneta, muzejev in primerjajo

41 Kidd, Judith, Rees, Rosemary, Tudor, Ruth (2000), *Life in Medieval Times*. London: Heinemann, str. 84, 85.

42 Ibid., str. 40.

43 Ibid., str. 71.

različne pisne vire med seboj. Na koncu knjige je tudi pregled vseh nalog, ki jih učenci v okviru tem o metodah dela rešijo.

Teme *Projekt* se nanašajo na praktično delo učencev.

- V vsebinskem sklopu, ki seznanja učence z osnovami zgodovinske znanosti, najdemo projekt z naslovom *Mladinske knjige razlagajo zgodovino*, v katerem morajo učenci najprej v knjigarni, knjižnici in na internetu narediti poizvedbo o literaturi, ki se nanaša na določeno zgodovinsko obdobje. Naslove knjig morajo zbrati in pripisati čas, ki ga knjige predstavljajo. Izmed vseh naslovov si v skupinah izberejo enega, ki jih najbolj zanima ter knjigo preberejo. V skupinah napravijo učenci predstavitev knjige, ki jo je posamezna skupina prebrala. Na sosednji strani najdemo predstavljenih devet mladinskih zgodovinskih romanov, ki služijo učencem kot pomoč pri projektnem delu.⁴⁴
- V okviru vsebinskega sklopa o življenju prvih ljudi najdemo projekt, znotraj katerega morajo učenci sami speči kruh na podoben način, kot so to počeli ljudje v času kamene dobe in iz gline izdelati posodo tako kot so to delali prvi ljudje.⁴⁵
- Vsebinski sklop o prvih visokih kulturah vključuje projekt, v katerem se učenci seznanijo z načinom pisanja starih Egipčanov in sami napišejo nekaj hieroglifov.⁴⁶
- Vsebinski sklop o antični Grčiji in Rimu vključuje nalogo, preko katere učenci sami ugotovijo, kje je moč najti ostanke iz antične preteklosti v mestu Köln.⁴⁷
- V okviru vsebinskega sklopa o zgodovini okolja izdelajo učenci stenski časopis z naslovom *Živali in ljudje v preteklosti in danes*.⁴⁸
- V okviru vsebinskega sklopa o judovski, krščanski in muslimanski religiji se učenci naučijo kuhati jedi, ki so jih kuhali v srednjeveških samostanih. Poleg kratke razlage najdemo štiri recepte, ki jih učenci lahko sami preizkusijo.⁴⁹

Naloge vključuje tudi večina zaključnih tem v nemškem prvem učbeniku. Te naloge imajo značaj družabne igre, preko katere lahko učenci na igriv in lahkoten način ponovijo snov vsebinskega sklopa.

- Vsebinski sklop, v katerem se učenci seznanijo z zgodovino, se zaključuje s temo, ki vključuje družabno igro z navodili za izvedbo kviza z vprašanji, ki se nanašajo na vsebino časovnega potovanja oziroma prvega vsebinskega sklopa.⁵⁰
- V okviru prazgodovinskega obdobja najdemo na koncu vsebinskega sklopa na dveh straneh narisano polje za igro Človek ne jezi se, ki učence seznanja z načinom življenja ljudi v prazgodovini. Ob strani so podana navodila za igralce.⁵¹
- Podobna naloga je na koncu teme o antični Grčiji in Rimu, v kateri se učenci pomikajo po kvadratih, v katerih so napisane naloge in vprašanja ter tekmujejo, kdo bo prvi prišel do cilja.⁵²
- Na koncu teme o zgodovini okolja najdemo čez dve strani naslikan prerez muzejske zgradbe in v vsakem prostoru se nahaja slika iz preteklosti okolja ter naloga za

44 Christoffer, Sven idr. (2004), *Zeitreise 1. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule*, Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag, str. 20, 21.

45 Ibid., str. 40, 41.

46 Ibid., str. 54, 55.

47 Ibid., str. 124, 125.

48 Ibid., str. 144, 145.

49 Ibid., str. 164, 165.

50 Ibid., str. 22, 23.

51 Ibid., str. 46, 47.

52 Ibid., str. 128, 129.

rekonstrukcije zgodovinskih objektov in situacij in na abstraktne slike in diagrame. Dokumentarnih realističnih slik in fotografij najdemo najmanj v izbranih britanskih učbenikih zgodovine, ki dajejo prednost slikovnim rekonstrukcijam in drugim domišljjskim oblikam slikovnega prikazovanja pred realističnimi slikami. Britanski učbeniki so vir kreativnih pristopov k slikovnemu prikazovanju. Francoski učbeniki podajajo veliko fotografij umetniških del iz najrazličnejših zgodovinskih obdobj, kar je tudi njihova posebnost. Tudi vsi drugi učbeniki vsebujejo fotografije umetniških del in portretov vendar v veliko manjši meri kot to velja za francoski učbenik. V izbranih učbenikih najdemo tudi karikature, ki predstavljajo pomembno popestritev in vnos humornih elementov. Zlasti francoski učbeniki vključujejo veliko karikatur povzetih iz časopisov, ki so izšli v zgodovinskem obdobju katerega opisujejo.

Francoski učbeniki in učbeniki DZS (razen drugega učbenika DZS) so zasnovani tako, da slikovno gradivo spremljajo naloge, ki zahtevajo ponekod analitično obdelavo slikovnega gradiva, drugod pa razmislek o dogodkih na podlagi katerih je slikovno gradivo nastalo. Slike niso več samo v funkciji prikazovanja, ampak imajo funkcijo dokazovanja in spodbujanja miselnih procesov. Na ta način slike same postanejo vir novih informacij in niso več le v vlogi potrjevanja informacij, ki so že vsebovane v tekstovnem gradivu. Učenci fotografije aktivno uporabljajo, ne da bi jih zgolj opazovali, zaradi česar se učinek učenja poveča. Gre za sistem, ki ustreza načelom sodobne didaktike in je posnemanja vreden.

Slikovne rekonstrukcije zgodovinskih objektov in situacij so najbolj značilne za britanske učbenike založbe Collins, ki povezujejo skice in slikovne rekonstrukcije z besedili v miselne vzorce ali druge domiselne zveze skic in besedila. Ti izbrani učbeniki se odlikujejo z domiselno zasnovo, kreativnostjo in domišljjsko pestrostjo, zaradi česar so privlačni zlasti za inovativne učence in učitelje. Vsi ostali izbrani učbeniki podajajo slikovne rekonstrukcije samo na tistih mestih, kjer ni moč najti primerne fotografije, ki bi realistično dokumentirala situacijo ali pojav in na tistih mestih, kjer slikovna rekonstrukcija bistveno pripomore k predstavljenosti. Izbrani slovenski, francoski in nemški učbeniki se poslužujejo barvnih rekonstrukcij zgodovinskih dogodkov in objektov zlasti, ko gre za starejša obdobja od prazgodovine do srednjega veka. Posebnost britanskih učbenikov založbe Collins in prvega francoskega ter prvega nemškega učbenika so stripovske predstavitve določenih tem. Gre za domiselni pristop k podajanju teoretičnih vsebin, ki združuje besedilo in slikovno upodobitev ter na ta način popestri učenje.

Abstraktne shematske slike in diagrami so v največji meri prisotne v izbranih slovenskih in tujih učbenikih, ki obravnavajo obdobje 20. stoletja. Ti prikazi so narejeni v barvah in se nanašajo na prikaz družbe ali družbenih razmerij v posameznih obdobjih, časovnih trakov, organizacijskih shem, grafičnih prikazov demografskih in gospodarskih podatkov. Mnogi od izbranih učbenikov se poslužujejo časovnih trakov za predstavitev dogajanj v preteklosti.

Poudarek na realističnih slikah, ki ga najdemo v izbranih slovenskih, francoskih in nemških učbenikih, je pomemben zato, da učenci lažje ločijo med resničnim in fiktivnim v življenju. Le preko vključevanja realističnih slik in fotografij učenci spoznajo, da se je to, kar se učijo, tudi v resnici zgodilo. Današnja mladina je namreč v veliki meri izpostavljena virtualni resničnosti v obliki računalniških igrice, fikcijskih filmov in nadaljevanj, zaradi česar bi morala prav v šoli dobiti jasne vzode za ločevanje domišljjskega sveta od resničnosti. Po drugi strani pa je potrebno dodati, da so tudi slikovne rekonstrukcije in časovni trakovi pomemben element učbenikov, saj le preko njih učenci razvijejo določene predstave o času in preteklosti, ker je za določeno vsebinsko področje realistično gradivo izjemno redko ali pa ga sploh ni, pisani tekst pa ne učinkuje vedno tako močno kot slikovno gradivo. Oba sistema, tako britanski, ki poudarja skico pred fotografijami, kakor

tudi ostali, ki temeljijo na realističnih fotografijah, imata svoje prednosti in slabosti, zato je pomembno, da lahko učitelji in učenci izbirajo med različnimi učbeniki.

Izbrani slovenski učbeniki založbe DZS (razen drugega učbenika DZS), francoski in nemški učbeniki se uvrščajo med tako imenovane delovne učbenike, v katerih naloge in vaje obsegajo tudi do polovico celotnega učbeniškega besedila po posameznih temah, medtem ko učbeniki britanske založbe Collins in slovenske Modrijan vključujejo manj vprašanj in nalog. Največ vprašanj najdemo v britanskemu učbeniku založbe Heinemann (prvi britanski učbenik), kjer pa preveliko število vprašanj vzbuja dolgočasje in nezainteresiranost. Pri vsem ne smemo prezreti, da nekatere založbe poleg učbenikov izdajajo tudi delovne zvezke ali vaje, ki pa so izključno delovno naravnani (npr. Modrijan, DZS, Klett itd.). V smislu nalog in vprašanj je najbolj domiselno oblikovan prvi nemški učbenik (založba Klett), ki vključuje zanimive praktične naloge in dela, preko katerih učenci поблиže spoznavajo življenje v preteklosti. Poleg tega vključuje ta učbenik še številne skupinske igre, ki omogočajo ponovitev snovi posameznega vsebinskega sklopa preko zanimivih družabnih iger.

V celoti gledano so vsi izbrani slovenski in tuji učbeniki zgodovine za osnovno šolo v metodološkem smislu domiselno oblikovani ter vključujejo najrazličnejše elemente, ki poskrbijo za pestrost, zanimivost in tudi lep izgled. Živahne barve slikovnega gradiva v vseh izbranih učbenikih poskrbijo za to, da so učbeniki prijetni za branje in prebiranje.

Tabela 8 kaže glavne elemente metodološke zasnove osnovnošolskih učbenikov zgodovine. Plus pomeni, da učbeniki vključujejo naveden element, minus pa, da elementa ne vključujejo.

Zaključek

Bolj kot sinteza razlik in podobnosti med učbeniki, se mi zdi za zaključni del pomembno podati seznam vseh pozitivnih elementov, na katere sem naletela v učbenikih, ki so bili predmet obravnave. Ta seznam lahko služi bodočim piscem in oblikovalcem, da najdejo uporabne metodološke elemente za izdelavo učbenika zgodovine. Gre torej za recept, s katerim si lahko pomagamo pri pisanju in oblikovanju učbenikov.

Pozitivni elementi učbenikov, ki izvirajo iz metodološke analize, so:

- enotna grafična in likovna zasnova zbirke učbenikov za različne razrede,
- domiselni skupni naslov zbirke učbenikov,
- grafični znaki za določene rubrike v učbeniku, npr. za slovarček pojmov, vprašanja, projektno delo itd.,
- miselni vzorci,
- vsebine v obliki stripa,
- domiselne historične karte, ki vključujejo obilo slikovnih elementov,
- bogato in domiselno oblikovano slikovno gradivo,
- navodila za projektno delo, pri katerem učenci izdelujejo izdelke, kot so: kuhana hrana, kakršno so jedli predniki, stenski časopis, kruh pečen na starinski način, izdelava družinskega drevesa, poizvedba o ostankih določenega časa preteklosti v domačem kraju itd.,
- posebne teme z nalogami za delo s slikovnim gradivom in historičnimi kartami, nemimi kartami itd.,
- bralni kotichek s fotografijami knjig in kratkimi predstavitvami vsebine za nadaljnje branje zgodovinskega čtiva,
- internetni naslovi, naslovi knjig, naslovi organizacij, kjer lahko učenci najdejo dodatne informacije o vsebini,
- slovarček pojmov znotraj posameznih tem,
- bogato slikovno gradivo v kvalitetnih barvah,
- odlomki iz zgodovinskih virov ali drugih del,
- časovni trakovi v naslovnih vsebinskih sklopih,
- časovni trak v zadnji knjigi, ki predstavlja pregled celotne zgodovine,
- družabne igre v poglavjih na koncu vsebinskih sklopih za ponovitev snovi,
- pravšnje število nalog in vprašanj znotraj poglavij,
- seznam virov in literature na koncu učbenika,
- kazalo vsebine v barvnih okencih na začetku učbenika.

Ker idealnega učbenika ni možno izdelati za vse učence, saj imajo učenci različne stile učenja, učitelji pa različne načine poučevanja, bi morali razpolagati z različno metodološko zasnovanimi učbeniki, tako da bi bil možen izbor med učbeniki, ki poudarjajo vidno komponento (živahne barve, bogato in pestro slikovno gradivo, miselni vzorci), ter med bolj umirjenimi učbeniki, ki so morda za nekatere bralce zaradi manjše nasičenosti z različnimi slikovnimi elementi tudi bolj pregledni. Izbrani slovenski učbeniki obeh založb se uvrščajo med slednje, primere prvih pa najdemo med nekaterimi tujimi učbeniki.

Viri in literatura

- Bartoli, Jacques idr. (2004), *Histoire-Géographie 6ème, Livre de l'élève*, Paris: Hatier.
- Bernier, Michel, Champigny, Danielle, Loubes, Olivier (2003), *Histoire-géographie 3e, Livre de l'élève*, Paris: Nathan.
- Bernik Burja, Valerija (2006), *Vsebinske in metodološke spremembe v osnovnošolskih učbenikih zgodovine od konca 19. do začetka 21. stoletja na Slovenskem*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Carol, Anne idr. (2002), *Histoire-géographie 4ème, Livre de l'élève*, Paris: Hatier.
- Christoffer, Sven idr. (2004), *Zeitreise 1. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule*, Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag.
- Cvirn, Janez, Hriberšek Balkovec, Elizabeta, Studen, Andrej (2004), *Novi vek. Zgodovina za 8. razred devetletke*, Ljubljana: DZS.
- Dolenc, Ervin, Gabrič, Aleš, Rode, Marjan (2003), *20. stoletje. Zgodovina za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke*, Ljubljana: DZS.
- Doublet, Frédéric, Casa, Michel (2001), *Histoire-géographie 5e*, Paris: Magnard.
- Epkenhans, Michael idr. (2004), *Zeitreise 3. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule*, Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag.
- Flues, Heiner idr. (2001), *Zeitreise 2. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule*, Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag.
- Flues, Heiner idr. (2004), *Zeitreise 4. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Realschule*, Leipzig: Ernst Klett Schulbuchverlag.
- Grey, Paul, Little, Rosemarie (2002), *Presenting the Past. Britain 1750–1900*, London: Collins.
- Janša-Zorn, Olga, Kastelic, Ana, Škraba, Gabrijela (2004), *Spoznavajmo zgodovino. Zgodovina za 6. razred devetletne osnovne šole*, Ljubljana: Modrijan.
- Janša-Zorn, Olga, Mihelič, Darja (2004), *Stari in srednji vek. Zgodovina za 7. razred devetletke*, Ljubljana: DZS.
- Kern, Ana Nuša, Nećak, Dušan, Repe, Božo (2003), *Naše stoletje. Zgodovina za 8. razred osnovne šole. Zgodovina za 9. razred devetletne osnovne šole*, Ljubljana: Modrijan.
- Kidd, Judith, Rees, Rosemary, Tudor, Ruth (2000), *Life in Medieval Times*, London: Heinemann.
- Rode, Marjan, Tawitian, Elissa (2004), *Prvi koraki v preteklost. Učbenik za 6. razred devetletne osnovne šole*, Ljubljana: DZS.
- Simonič Mervic, Karmen (2004), *Stari svet. Zgodovina za 7. razred devetletne osnovne šole*, Ljubljana: Modrijan.
- Sparey, Elizabeth, Worall, Keith, Johnson, Sue (2003), *Presenting the Past. The modern World*, London: Collins.
- Trojar, Štefan (1996), Vloga slik pri pouku zgodovine in nove možnosti modernega slikovnega prikazovanja. 2. del, v: *Zgodovina v šoli*, št. 4, str. 25–31.
- Wrenn, Andrew (2002), *Presenting the Past. Britain 1500–1750*, London: Collins.
- Žvanut, Maja & Vodopivec, Peter (2004), *Vzpon meščanstva. Zgodovina za 7. razred osnovne šole, zgodovina za 8. razred devetletne osnovne šole*, Ljubljana: Modrijan.

DANIJELA TRŠKAN

LOKALNA ZGODOVINA V SREDNJEŠOLSKIH UČBENIKIH ZA ZGODOVINO OD LETA 1945 DO LETA 2010 V SLOVENIJI

LOCAL HISTORY IN SECONDARY SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS FROM 1945 TO 2010 IN SLOVENIA

Izvleček

Prispevek prikazuje prisotnost lokalne zgodovine v srednješolskih učbenikih za zgodovino, ki so izšli med leti 1945 in 2010. Avtorica ugotavlja, da je bila lokalna zgodovina vključena pri slikovnem gradivu, različnih nalogah in učbeniškem besedilu le v nekatere učbenike. Ker naj bi bilo poznavanje in razumevanje lokalne zgodovine osnova za preučevanje nacionalne in mednarodne zgodovine, avtorica predlaga, da bi lahko v prihodnosti slovenski pisci učbenikov več pozornosti namenili vključevanju krajevnih primerov, npr. slik, nalog ali pisnih odlomkov, ki vključujejo zgodovino posameznih slovenskih krajev v srednješolske učbenike, srednješolski učitelji zgodovine pa bi lahko uporabljali različne naloge, ki bi spodbujale raziskovanje domačega kraja.

Ključne besede: lokalna zgodovina, zgodovina, učbeniki, srednja šola, Slovenija.

Abstract

The contribution displays the presence of local history in secondary school history textbooks, published between 1945 and 2010. The author determines that local history was scarcely included in picture materials, various assignments and in texts only in some textbooks. Since the knowledge and understanding of local history is the foundation for the research and studying of national and international history, the author suggests that Slovenian textbook writers should pay more attention to local history and include more local examples, e.g. pictures, assignments or written sources in secondary school textbooks, which show the history of Slovenian places, as well as encourages Slovenian history teachers to use different assignments, which would lead to a greater exploration of a hometown.

Keywords: local history, history, textbooks, secondary school, Slovenia.

LOKALNA ZGODOVINA V SREDNJEŠOLSKIH UČBENIKIH ZA ZGODOVINO OD LETA 1945 DO LETA 2010 V SLOVENIJI

Uvod

»Zgodovinska znanost prihaja neprenehoma do novih dognanj in spoznanj, ki jih vnašamo v zgodovino že znanega o kraju ali regiji. Za razumevanje sedanosti in za razumevanje vseh življenjskih tokov določenega kraja je nujno, da spoznamo preteklost kraja, pretekle dogodke, da lažje dojamemo pomen teh dogodkov za današnje življenje« (Otič, 1999, str. 10).

Po mnenju Demarina domači kraj predstavlja uvajanje v predmet zgodovine, saj so slovenski kraji polni sledov zgodovinskih dogajanj, domači kraj pa je lahko v manjši ali večji meri dober vir za uvajanje učencev v preteklost (Demarin, 1969, str. 118).

Weber je zgodovini domačega kraja pripisoval velik pomen: »Pot k obćim zgodovinskim pojavom iz krajevnega izhodišća, ki je seveda različno za vsako šolo, je mnogo pristnejša in učencu bližja, kar ima za njegovo opredeljevanje in umevanje pojavov v širšem prostoru in času odločilen pomen« (Weber, 1981, str. 15). To pa zahteva, da učitelji zelo dobro poznajo zgodovino domačega kraja oz. lokalno zgodovino, poleg tega pa bi morali imeti tudi »metodološko spretnost in razvit pedagoški čut« (Zgonik, 1968, str. 331).

Lokalna zgodovina in s tem poznavanje domačega kraja ima pomembno vlogo pri državljanski vzgoji, zato bi se morali učbeniki zgodovine bolj usmeriti v preučevanje lokalne zgodovine, saj je le-ta za dijake tudi neposredno dostopna. »Na tej ravni lahko spoznavajo življenjske zgodbe konkretnih ljudi in razumejo interese posameznikov ter motive za politično, prostovoljsko, kulturno, humanitarno in okoljevarstveno delovanje« (Justin, 2006, str. 90).

Zato pomembno vlogo igrajo tudi srednješolski učbeniki za zgodovino, kjer ne smemo pozabiti, da so srednješolci ravno v tisti starosti, ko najpogosteje začnejo aktivneje delovati v domačem okolju, predmet zgodovina pa bi moral k temu tudi pozitivno pristopati in omogočati obravnavanje več učnih vsebin ter izvajanje dejavnosti, povezanih z lokalno zgodovino.

Analiza srednješolskih učbenikov za zgodovino¹

Pri analizi nas je zanimalo, v kolikšni meri in na kakšen način je bila vključena lokalna zgodovina v srednješolske učbenike za zgodovino od leta 1945 naprej. Predvidevali smo, da je bila lokalna zgodovina vključena v učbenike bolj po letu 1991, po osamosvojitvi Slovenije, ker je bil večji poudarek na slovenski zgodovini.

Da bi lažje odgovorili na zgornje vprašanje, smo si zastavili tri specifična raziskovalna vprašanja, in sicer: Kateri naslovi poglavij in tem v učbenikih se nanašajo na slovenske kraje?; Ali se slikovno gradivo navezuje na slovenske kraje in katere še posebej?; Katere naloge se nanašajo na lokalno zgodovino v srednješolskih učbenikih za zgodovino?

V teoretično raziskavo smo vključili 62 srednješolskih učbenikov, ki so izšli med leti 1945 in 2010.

V nadaljevanju je predstavljen seznam srednješolskih učbenikov za zgodovino. Leto izdaje učbenikov se pri analizi in interpretaciji odgovorov na raziskovalna vprašanja upošteva

¹ Daljša predstavitev analize srednješolskih učbenikov za zgodovino, ki so izšli med leti 1945 in 2005, je objavljena v publikaciji: Trškan, Danijela (2008). Krajevna zgodovina v učnih načrtih in učbenikih za zgodovino 1945–2005. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, str. 142–194. Pričujoča analiza pa je dopolnjena še z učbeniki, ki so izšli do vključno leta 2010.